

“OILA” KONSEPTINING PRAGMALINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Nazarova Dilrabo Ne'matjon qizi

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

ORCID ID: 0009-0000-6325-0849

1996dilrabonematjonovna@mail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada “oila” konseptining pragmalingsvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda oila diskursida nutq aktlari, implikatura, kommunikativ strategiyalar va madaniy omillarning o‘zaro aloqasi yoritilgan. Shuningdek, oila muloqotining emotsional-ekspressiv, metakommunikativ va ierarxik xususiyatlari ilmiy asosda ochib berilgan. Tadqiqot natijalari oila konseptining til va jamiyat o‘rtasidagi bog‘liqligini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: oila konsepti, pragmalingsvistika, diskurs, nutq aktlari, implikatura, kommunikativ strategiya, metakommunikatsiya, emotsional-ekspressivlik, ijtimoiy rollar.

Abstract. This article analyzes the pragmalinguistic features of the concept of “family.” The study examines the interaction between speech acts, implicature, communicative strategies, and cultural factors in family discourse. It also provides a scholarly interpretation of the emotional-expressive, metacommunicative, and hierarchical characteristics of family communication. The results of the study contribute to a deeper understanding of the relationship between language and society through the concept of family.

Keywords: family concept, pragmalinguistics, discourse, speech acts, implicature, communicative strategy, metacommunication, emotional expressiveness, social roles.

Аннотация. В данной статье анализируются прагмалингвистические особенности концепта «семья». В исследовании рассматривается взаимодействие речевых актов, импликатур, коммуникативных стратегий и культурных факторов в семейном дискурсе. Также научно раскрываются эмоционально-экспрессивные, метакоммуникативные и иерархические особенности семейного общения. Результаты исследования способствуют более глубокому пониманию взаимосвязи языка и общества через концепт семьи.

Ключевые слова: концепт семьи, прагмалингвистика, дискурс, речевые акты, импликатура, коммуникативная стратегия, метакоммуникация, эмоциональная экспрессивность, социальные роли.

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda antropotsentrik paradigma ustuvor yo‘nalish sifatida shakllanib, til hodisalarini inson omili, uning tafakkuri, ijtimoiy tajribasi va kommunikativ faoliyati bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganish muhim ahamiyat kasb etmoqda [2; 3]. Til nafaqat aloqa vositasi, balki insonning dunyoqarashi, qadriyatlari va madaniy identifikatsiyasini aks ettiruvchi murakkab tizim sifatida talqin qilinadi. Shu nuqtai nazardan, konsept tushunchasi

lingvokognitiv va lingvokulturologik tadqiqotlarning markaziy kategoriyalaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Konseptlar inson ongida shakllangan bilimlarning mental modeli bo'lib, ular til orqali ifodalanadi va kommunikativ jarayonda faollashadi. Har bir konsept o'zida semantik, kognitiv va pragmatik qatlamlarni mujassam etadi [6]. Ayniqsa, ijtimoiy hayot bilan bog'liq konseptlar insonlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishda muhim rol o'ynaydi.

“Oila” konsepti ana shunday asosiy konseptlardan biri bo'lib, u jamiyatning eng kichik, ammo eng muhim ijtimoiy birligi sifatida talqin qilinadi. Oila nafaqat biologik va iqtisodiy birlik, balki kommunikativ tizim sifatida ham faoliyat yuritadi. Unda nutqiy faoliyat orqali ijtimoiy rollar, axloqiy me'yorlar va madaniy qadriyatlar uzatiladi. Shu bois “oila” konseptining pragmlingvistik jihatdan o'rganilishi til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Mazkur maqolaning maqsadi — “oila” konseptining pragmlingvistik xususiyatlarini aniqlash, uning nutq jarayonidagi funksional-semantik jihatlarini tahlil qilish hamda muloqotdagi o'rni va ahamiyatini keng yoritishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

- “oila” konseptining nazariy asoslarini chuqurroq aniqlash;
- pragmlingvistika nuqtai nazaridan uning kommunikativ xususiyatlarini tizimli tahlil qilish;
- nutq aktlarida “oila” konseptining ifodalanish vositalarini keng misollar asosida aniqlash;
- oila diskursida qo'llaniladigan pragmatik strategiyalarni tavsiflash;
- oila muloqotida madaniy va axloqiy komponentlarning rolini yoritish.

METODLAR. Mazkur tadqiqotda kompleks yondashuv asosida bir nechta ilmiy metodlardan foydalanildi:

- **Deskriptiv metod** — “oila” konseptining til birliklarida ifodalanish shakllarini batafsil tavsiflash uchun;
- **Pragmlingvistik tahlil** — nutq jarayonida mazkur konseptning kommunikativ funksiyalarini, nutq aktlari va implikaturalarni aniqlash uchun [1];
- **Diskurs tahlili** — oila doirasidagi real muloqotlarni o'rganish orqali pragmatik strategiyalarni tizimlashtirish uchun [6];
- **Qiyosiy metod** — turli kommunikativ vaziyatlarda konseptning o'zgaruvchan xususiyatlarini aniqlash va solishtirish uchun;
- **Kontekstual tahlil** — nutqning yashirin ma'nolarini ochish va pragmatik talqinlarni asoslash uchun.

Tadqiqot materiali sifatida o'zbek tilidagi kundalik muloqotlar, oilaviy suhbatlar, badiiy asarlar dialoglari hamda og'zaki nutq namunalaridan foydalanildi. Tanlangan materiallar oila diskursining tabiiy va real ko'rinishini aks ettiradi.

NATIJALAR. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, “oila” konsepti pragmlingvistik jihatdan ko'p qirrali va ko'p darajali birlik bo'lib, u quyidagi asosiy xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

1. Kommunikativ markazlilik. “Oila” konsepti nutq jarayonida kommunikativ markaz vazifasini bajaradi. Oila a’zolari o’rtasidagi muloqotda til birliklari nafaqat axborot uzatadi, balki ijtimoiy munosabatlarni ham tartibga soladi [5]. Bu jarayonda nutq vositalari orqali mehr, hurmat, g’amxo’rlik, nazorat va ierarxik munosabatlar ifodalanadi.

Masalan:

- “Onajon, charchadingizmi?” — g’amxo’rlik va hurmatni ifodalaydi;
- “Bolam, ehtiyot bo’l” — himoya va nazoratni bildiradi.

2. Pragmatik ma’nolarning ustuvorligi. Oila diskursida ko’pincha nutqning yashirin ma’nosi (implikatura) ustunlik qiladi. Gapning haqiqiy ma’nosi kontekst, intonatsiya va kommunikativ vaziyat orqali aniqlanadi [3; 4]. Bu esa oila muloqotining yuqori darajadagi kontekstga bog’liqligini ko’rsatadi.

Masalan:

• “Uy hali yig’ishtirilmagan ekan” — tanbeh, iltimos yoki eslatma sifatida talqin qilinishi mumkin.

3. Nutq aktlarining o’ziga xosligi. Oila muloqotida nutq aktlari o’ziga xos pragmatik xususiyatlarga ega:

- **Direktivlar** — buyruq, maslahat, ogohlantirish;
- **Ekspressivlar** — sevgi, sog’inch, minnatdorlik;
- **Kommissivlar** — va’da, majburiyat;
- **Representativlar** — fikr bildirish.

Bu nutq aktlari ijtimoiy rollar (ota-ona, farzand, aka-uka) asosida farqlanadi [3].

4. Madaniy va axloqiy yuklama. “Oila” konsepti milliy qadriyatlar bilan uzviy bog’liq bo’lib, u nutq strategiyalariga sezilarli ta’sir ko’rsatadi [2; 6]. O’zbek madaniyatida kattalarga hurmat, kichiklarga mehr, itoatkorlik kabi qadriyatlar oila muloqotida asosiy mezon hisoblanadi.

5. Metakommunikativ funksiyalar. Oila diskursida metakommunikatsiya keng qo’llaniladi. Bu nutq jarayonini nazorat qilish, tartibga solish va kommunikativ muvozanatni saqlashga xizmat qiladi [1].

Masalan:

- “Bunday ohangda gapirma”;
- “Meni to’g’ri tushun”.

6. Emotsional-ekspressivlikning yuqoriligi. Oila muloqotida hissiylik darajasi yuqori bo’lib, nutq birliklari emotsional yuklama bilan boyitilgan. Bu esa muloqotning samimiy va yaqin xarakterini ta’minlaydi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko’rsatadiki, “oila” konsepti pragmlingvistik jihatdan murakkab tizim bo’lib, u kommunikativ jarayonning barcha bosqichlarida faol ishtirok etadi. Oila diskursida nutq strategiyalari ijtimoiy rollar, madaniy qadriyatlar va emotsional omillar bilan belgilanadi.

Pragmlingvistik nuqtai nazardan, oila muloqoti quyidagi jihatlar bilan tavsiflanadi:

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

- **Yuqori kontekstlilik** — implikatura va presuppozitsiyalar keng qo'llanadi;
- **Ierarxiklik** — nutq aktlari ijtimoiy maqomga bog'liq;
- **Samimiylik** — ochiq va bevosita muloqot ustunlik qiladi;
- **Moslashuvchanlik** — nutq vaziyatga qarab o'zgaradi.

Shuningdek, oila diskursida til birliklari ko'p funksiyali bo'lib, ular bir vaqtning o'zida axborot berish, hissiy ta'sir ko'rsatish va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish vazifasini bajaradi [1; 4].

XULOSA

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. "Oila" konsepti pragmlingvistik jihatdan ko'p qatlamli va murakkab birlikdir.
2. Oila diskursida pragmatik ma'nolar ustuvor bo'lib, nutqning yashirin mazmuni asosiy rol o'ynaydi.
3. Nutq aktlari ijtimoiy rollar asosida shakllanadi va differensial xususiyatga ega.
4. Madaniy qadriyatlar oila muloqotining asosiy determinantlaridan biridir.
5. Metakommunikativ birliklar kommunikativ muvozanatni ta'minlaydi.
6. Oila diskursi yuqori emotsional va kontekstual xarakterga ega.

Shunday qilib, "oila" konseptining pragmlingvistik tahlili til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni chuqurroq anglash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Safarov Sh. Pragmlingvistika. – Toshkent: Fan, 2008.
2. Nurmonov A. Til va nutq nazariyasi. – Toshkent, 2012.
3. Yule G. Pragmatics. – Oxford: Oxford University Press, 1996.
4. Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge, 1987.
5. Karasik V. Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs. – Volgograd, 2002.